

BİRİNCİ BALKAN SAVAŞI BAŞLARINDA MAKEDONYA'DA YUNAN MEZALİMİNİ GÖSTEREN ÖRNEK BİR ARŞİV VESİKASI

Hasan DEMİROĞLU*

Öz: Attila döneminden itibaren Balkanlarda kendisine yer bulmuş Türkler, Osmanlılar zamanına kadar bu bölgeye belirli zamanlarda hâkim olabilmıştır. 14. asırdan itibaren ise bölgeye tamamen hâkim olmuş, hâkimiyetini 20. asrın başlarına kadar devam ettirmiştir. Osmanlı Türkleri, beş asır gibi uzun bir dönem hâkim olmalarına rağmen bilhassa yönettikleri Slav ve Ortodoks halkların dinlerine, dolayısıyla da milliyetlerine fazla müdahil olmamışlardır. 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı ile başlayan Balkan topraklarından geri çekilme ve Türklerle yönelik mezalim, 93 Harbi olarak nitelendirdiğimiz 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'nda artarak devam etmiştir. Savaşın sonuna ise Türklerle karşı Bulgar ve Yunanlıların yıldırma siyaseti başlamıştır. Birinci Balkan Savaşı'nda Yunan ve Bulgarların yaptığı mezalim içinden çıkılmaz bir hal almıştır.

Tarihçiler, 19. ve 20. asırlarda Balkanlarda meydana gelen savaşlarda önemli bir Türk nüfusunun katledildiğini dile getirmekte, fakat arşiv kaynaklarının da tahrip edilmesinden dolayı söz konusu katliamları yazılı bilgilere dayandırmakta zorluk çekmektedir. Biz çalışmamızda Rus Arşivlerinde bulunan gizli bir Bulgar belgesinden yola çıkarak Makedonya köylerinde Yunanlılar tarafından yapılan Türk katliamlarını ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Türk, Yunan, Bulgar, Makedonya, Birinci Balkan Savaşı, Mezalim.

A SAMPLE ARCHIVE DOCUMENT THAT SHOWED THE MASSACRES COMMITTED BY THE GREEKS IN MACEDONIA AT THE BEGINNING OF THE FIRST BALKAN WAR

ABSTRACT: The Turks who have held ground in the Balkans from the time of Attila had been able to dominate the region in certain times until the Ottoman Empire. From the 14th century on the Turk took the region under their rule and maintained their rule until the beginning of the 20th century. Although the Ottoman ruled the region for a period of five centuries, they did not interfere with the religion and thus nationality of the Slavian and Orthodox people considerably. The retreat from the Balkans and massacres towards the Turk which started with the Ottoman-Russian war of 1828-1829 gained a momentum with the Ottoman-Russian war of 1877-1888. After the war the dismay policy of the Bulgarian and the Greek towards the Turk was launched. The massacres that the Greek and the Bulgarian committed were totally intolerable.

Historians state that a considerable number of Turkish population was massacred during the wars which took place in the Balkans in the 19th and 20th centuries but they have difficulty in basing those massacres on written documents due to the destruction of archival documents. In our study we will try to reveal the massacres towards the Turk by the Greek in Macedonian villages based on a secret Bulgarian document found in Russian Archives.

Keywords: Turk, Greek, Bulgarian, Macedonia, The First Balkan War, Massacres.

---

* Yrd. Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, hasandemiroglu@gmail.com

Giriş: Karadağ'ın Ekim 1912'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesiyle başlayan Balkan Savaşları 1913 ortalarına kadar devam etmiştir. Birinci Balkan Savaşı'nda Osmanlı Devleti, Karadağ, Sırbistan, Yunanistan ve Bulgaristan ile mücadele etmiş, İkinci Balkan Savaşı ise Osmanlı Devleti topraklarını paylaşamayan Balkan ülkeleri arasında cereyan etmiştir.¹ Balkan Savaşları süresince Balkanlardan önemli bir Türk nüfusu Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmıştır. Balkan ülkeleri Birinci Balkan Savaşı'ndan önce kendi aralarında gizli antlaşmalar imzalayarak savaşa ön hazırlık yapmış, Osmanlı Devleti ise kendi içerisindeki siyasi hesaplaşmalardan dolayı bu savaşa hazırlıksız yakalanmıştır.² Osmanlı Devleti'nin kendisinden çok daha güçsüz Balkan ülkeleri karşısında kısa sürede büyük hezimetler yaşaması Balkan müttefiklerini dahi şaşırtmıştır.³

Balkan ülkeleri, kendilerini asırlardır yöneten bir millete büyük bir hınç ile saldırmış, herhangi bir isyanda bulunmamalarına rağmen, kendi sınırları

¹ Balkan Savaşlarının nedenleri, cereyan eden mücadelelerin ayrıntıları ve sonuçları için bkz. Abdullah Paşa, *1328 Balkan Harbi'nde Şark Ordusu Kumandanı Abdullah Paşa'nın Hatıratı*, İstanbul 1336; *K gryaduşey borbe na balkanskom poluostrove*, Odessa 1909; *Borba balkanskih slavyan za svobodu*, Moskova 1913; *Balkanskaya Voyna 1912-1913 gg.*, Moskova 1914; P. Tomilov, *Vvedenie v istoriyu pervoy balkanskoy voyni 1912-1913 gg.*, Petrograd 1917; V. A. Jebokritskiy, *Bolgariya vo vremya balkanskih voyn 1912-1913 gg.*, Kiev 1961; Zeki Paşa, *1912 Balkan Harbine Ait Hatıratım*, Dersaadet 1337; Mahmud Muhtar Paşa, *Balkan Harbi: Üçüncü Kolordu'nun ve İkinci Doğu Ordusu'nun Muharebeleri*, İstanbul 1935; *Balkan Harbi: 1912-13 Harbin Sebepleri Askeri Hazırlıklar ve Osmanlı Devleti'nin Harbe Girişi*, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, Ankara 1970; Leon Troçki, *Balkan Savaşları*, (terc. Tansel Güney), İstanbul 1995; Aram Andonyan, *Balkan Savaşı*, (terc. Zaven Biberyan), İstanbul 2002; Gustav von Hochwächter, *Balkan Savaşı Günlüğü "Türklerle Cephe"*, (terc. Sumru Toydemir), İstanbul 2008; Stéphane Lauzanne, *Uçurumun Kenarındaki Türkiye: I. Balkan Savaşı ve Çekilen Acılar*, (terc. Teoman Tunçdoğan), İstanbul 2005; Richard C. Hall, *Balkan Savaşları 1912-1913 I. Dünya Savaşı'nın Provası*, (terc. M. Tanju Akad), İstanbul 2003; Ayşe Zamacı, "Birinci Balkan Harbi'nde Edirne Semalarında Bulgar Tayyare ve Balonları", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 1 Sayı 2, s. 199-225.

² 1904 yılında Bulgar-Sırp Antlaşması ile başlayan Balkanlarda Slav ve Ortodoks halkları bir birlik etrafında birleştirme fikri, II. Meşrutiyet'in ilanı ile daha belirgin bir hal almıştır. 1911 yılında Bulgar ve Sırlar, Karadağlıları da yanlarına çekmişlerdir. Trablusgarp Savaşı'nın Osmanlı aleyhine seyir izlemeye başlamasından sonra Mayıs 1912'de birliğe Yunanistan da katılmıştır. Osmanlı Devleti'ne karşı yapılacak herhangi bir savaşta dört ülke beraber hareket etme kararı almıştır. Balkan Birliği hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. P. A. Lavrov, *Balkanskiy Soyuz*, Serbiya-Peterburg 1913; İ. E. Geşov, *Balkanskiy Soyuz*, Petrograd 1915.

³ Dukşinskiy, E., *Balkanskiy Orlu*, Grodna 1913, s. 2-3; Lavrov, P. A., *Balkanskiy Soyuz i Perejivaemiy im Krisiz*, Petrozavodsk 1914, s. 1-10; Yaşenko, A., *Russkie Interesi v Maloy Azii*, Moskova 1916, s. 2-5; E., *Balkan Harbinde Neden Münhezim Olduk*, İstanbul 1329; Selanikli Bahri, *Esbab-ı Felaketimizin Orduya İsabet Eden Hisse-i Mesuliyetinden: Balkan Harbinde Garb Ordusu*, İstanbul 1331.

BİRİNCİ BALKAN SAVAŞI BAŞLARINDA MAKEDONYA'DA YUNAN MEZALİMİNİ GÖSTEREN
ÖRNEK BİR ARŞİV VESİKASI

dâhilinde bulunan Türklere karşı yapılan cinayetlere seyirci kalmışlardır. Bu katliamların 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nda başlayıp Balkan Savaşları'na kadar mutlak aralıklarla yapıldığı bilinen bir gerçektir.⁴ Balkan Savaşları'nda yapılan mezalim ise daha derin izler bırakmıştır. Osmanlı arşiv belgelerinde, bazı kaynak ve araştırma eserlerinde 1828-1829 ve 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşları'nda Türklere karşı yapılan katliamlar hakkında bilgi verilse de,⁵ yabancı arşivlerde bu konu hakkında fazla bir malumat yoktur. Balkanlarda Türklere yapılan katliamlar hakkında tarafsız araştırmacıların zikrettiği gibi 19. asrın sonlarında ve 20. asrın ilk çeyreğinde bu bölgede cinayetler işlenmiştir. Ancak bu cinayetlerden en fazla etkilenen Türkler olmuştur.⁶ Türkler bu coğrafyadan koparılmaya da büyük bir mezalimle karşı karşıya bırakılmışlardır. Bu acıların belgelerinden birisi de Rus Devlet Arşivlerinde saklıdır.

GARF'ta (Gosudarstvennyy Arhiv Rossiyskoy Federatsii-Rusya Federasyonu Devlet Arşivi) 579 numaralı dosya, 1 numaralı gömlek, 1657 numaralı belgede Yunanlıların Türklere karşı yaptıkları katliamlar tabiri yerindeyse soykırım hareketi detaylı bir şekilde kaleme alınmıştır. Belgenin tarafımızdan incelenmeye alınması tesadüf eseridir.⁷ Belgede Makedonya'da

⁴ Balkan coğrafyasında Türklere karşı yapılan katliamlar hakkında geniş bilgi için bkz. İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi 1878-1989*, Ankara 1990.

⁵ Bilal N. Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri*, cilt I-II, Ankara 1968-1970; Manastırlı Rıfat Bey, *93 Harbi Faciası*, (haz. Tahsin Yıldırım), İstanbul 2010, s. 125-131; Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, (terc. Bilge Umar), İstanbul 1998, s. 59-95.

⁶ Justin McCarthy, *a.g.e.*, s. 92-93.

⁷ Doktora tezimizle alakalı 2008 yılında GARF'ta (Gosudarstvennyy Arhiv Rossiyskoy Federatsii) çalışmalarımızı devam ettirirken 579.1.1697 numaralı belgeyi inceledikten sonra fotokopisini almak istedik. Belgenin konusu Balkan sorunu ile ilgiliydi. Rus arşivlerinde istenilen belgenin fotokopisi en erken 3 hafta içerisinde teslim edilir. Eğer fotokopi isteğinizi Haziran'da verirsiniz bu süre daha da uzayabilir. Fotokopilerin hazır olduklarını bana bildirdiklerinde Moskova'dan ayrılmak üzereydik. Fotokopileri aldık ve kontrol etmeye fırsat bulamadan Türkiye'ye döndük. Türkiye'ye geldiğimizde arşiv çalışanlarının sehven 1697 numaralı belge yerine 1657 numaralı belgenin fotokopisini verdiklerini fark ettik. Belgede Yunanlılar tarafından 1912 yılında Makedonya'da köy köy katledilen Türklerin kaydı vardı. 2008 Aralık'ta tekrar Moskova'ya gittiğimizde hem 1697 numaralı belgenin fotokopisini almak hem de Türk katliamı hakkında başka belgeler olup olmadığını kontrol etmek istedik. 579 numaralı katalogda 1657 numaralı belgenin sehven yahut kasten yanlış kaydedildiğini fark ettik. Belgenin özeti arşiv katalog defterine ilk önce 'Makedonya ve civarında Türkler tarafından katledilen halk' şeklinde yazılmış, sonra ise yanlışlık fark edilerek özet el yazısıyla da olsa 'Makedonya ve civarında Yunanlılar tarafından katledilen Türkler' diye düzeltilmiştir. Bkz. EK-1. Bulgarca tercümelemin tashihiinde yardımcıları esirgemeyen Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Balkan Dilleri Bölümü öğrencisi Nurettin Deniz'e ve Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü doktora öğrencisi Aynur Özgür'e teşekkür ederim.

katledilen Türkler bölgenin Müslüman dini idaresi tarafından köy köy detaylı bir şekilde rapor edilmiştir.

Makedonya’da Yapılan Katliamlar: Gavran köyünde 21 kişi öldürülmüştür. Molla Mustafa oğlu Hasan Ağa, Molla Mustafa oğlu Mehmed, Ahmed Çavuş, Süleyman Ağa, Hüseyin Efendi oğlu, Molla İbrahim Ağa, Molla İbrahim oğlu Yusuf Ağa, Şerif Pehlivan oğlu Mehmed, Hüseyin çavuş, Ali Ağa, Arnavut İsmail Ağa, Hüseyin Efendi oğlu Mehmed Onbaşı, Osman Dayı oğlu Ali, Kolcu Mehmed Ağa, Şirogancı Mustafa, Şirogancı Abdullah ve Mehmed, Derviş Abdullah, Hüseyin Kolçak Hasan, Ferhat Mehmed, Mülazım İsmail, İbrahim Kâhya. Bu köylüleri Nikşan köyünden gelen Yunanlı Rahip Georgi Dareci ve arkadaşları katletmişlerdir. Ölümlerden ve diğer Müslüman halktan 3.000 Türk lirası gasp edilmiş, öldürülen Hüseyin Çavuş’un 600’den fazla keçisi çalınmış, keçiler Nikşan köyündeki Yunan kilisesine satılmıştır. Yunanlılar bunun gibi 2.400 kadar keçiyi çalıp Zahnen ve Çirblan köylerine götürmüşlerdir.⁸

Yunanlıların Nikşan köyünde yaptıkları gibi Doksato köyünde de Bakırcı Andon Müslümanların mallarını gasp etmiştir. Hüseyin Ağa Mustafa’dan 600, Nalbant Ahmed’ten 360, İbrahim’den 400, Hacı Ahmed’ten 100, Veysel Ağa 100, Emin Ağa’dan 50, Havale İsmail Ağa’dan 20, Mehmed Molla Mustafa’dan 300 lira gasb edilmiştir. Zikredilenlerden Hüseyin Ağa Mustafa, İbrahim ve Mehmed Molla Mustafa katledilmiştir. Nalbant Ahmed, Hacı Ahmed, Havale İsmail, Veysel Ağa ve Emin Ağa halen hayattadır.⁹

Palihor köyünden Mustafa Molla Ali, İbrahim Ağa oğlu Mehmed, Gümüş Ahmed, Dragat Salih, Rüstem Ali, Goloş Hüseyin isimli altı Türk öldürülmüştür. Cinayetleri Yunan Okulu yöneticisi emrinde bulunan bir heyet ve Bakkal Yanyalj Taki yapmıştır. Yunanlılar Türkleri öldürmekle kalmamış paralarını da gasp etmişlerdir. Parmaksız Mehmed Ağa’dan 50, Hacı Mehmed’ten 40, Ali Ağa’dan 100, Hüseyin Ağa’dan 80, Abdürrahim’den 400 lira gasp edilmiştir.¹⁰ Yunanlılar Palihor Türklerinden değeri 3.000 lirayı bulan hayvan gasb etmişlerdir. Yunan okulu yöneticisi ve Bakkal Taki köy sakini Ahmed Ağa’nın evini basmıştır. Ahmed Ağa durumu hükümete ihbar edince çok kötü dövülmüş ve birkaç ay yatakta yattıktan sonra iyileşmiştir.¹¹

Yunanlılar Mişeli köyünde ise katliam yapmamış, gasp ile yetinmişlerdir. Nikşan köyünden Yunanlı Semerci Angel ve Değirmenci Mihali Grigor 14

⁸ GARF, fond 579, opis 1, delo 1657, s. 1.

⁹ GARF, fond 579, opis 1, delo 1657, s. 1-2.

¹⁰ GARF, fond 579, opis 1, delo 1657, s. 2.

¹¹ GARF, fond 579, opis 1, delo 1657, s. 2.

BİRİNCİ BALKAN SAVAŞI BAŞLARINDA MAKEDONYA'DA YUNAN MEZALİMİNİ GÖSTEREN
ÖRNEK BİR ARŞİV VESİKASI

Türk'ün bulunduğu bu köyde Deli Hüseyin'den iki sarı öküz, Ahmed Hüseyin ve Hüseyin Ahmed'ten birer katır gasp etmişlerdir.¹² Yunanlı Vasil ve Palihor köyünden birkaç arkadaşı ise bir gece Mişeli köyüne gelerek İbrahim oğlu Ali'den 500 lira, Ahmed Hüseyin'den 400 lira, Hüseyin Ahmed'ten 200 okka mısır, Hüseyin oğlu Ahmed, Ali oğlu Süleyman, Mahmut oğlu Hüseyin'den de birer çift öküz, Mahmut oğlu Hüseyin'den 500 okka mısır ve 20 lira gasp etmişlerdir. Ayrıca Yunan Okulu yöneticisi ve Bakkal Taki zorla Mişeli köyü camiinin mütevelli heyeti hesabına el koyarak, Kara Ali oğlu İsmail Ağa'ya zimmet edilen 3.000 lirayı gasp etmişlerdir.¹³

Draniç köyünde de Mişeli köyündeki gibi katliam yapılmamış sadece gasp ile yetinilmiştir. Hacı Hüseyin, Molla Yusuf, Molla Osman, Mehmed Ali oğlu Nurullah, Yakub oğlu Osman, Mehmed ve Hacı Hüseyin oğlu Ferhat'tan yaklaşık 2.000 lira, 7 büyükbaş hayvan ve 1.000 küçükbaş hayvan gasp edilmiştir.¹⁴

Ahtlar köyünden İkiz oğlu Emin Ağa, İkiz oğlu Ali Mehmed, Temir oğlu Ahmed, İmam Molla Hasan Efendi, Derviş Halil Ağa, Mustafa oğlu Halil Ağa, Halil oğlu Hüseyin Ağa, Hayroş Mehmed Ağa, Beşir oğlu Yusuf Ağa adlı dokuz Türk katledilmiştir. Katliamı Kasrop köyünden Nalbant Yanaki, Gaytanci Argir, Kara Çoban Vasil, Nikola Aleksandır, Çorci ve Nikola Mihail, Naşu Petru, Bakkal Çango, Dimitri Nikolay, Usta Sarhoş Georgi, Leonida Todori Georgi, İşu Kiryaku ve Andrea Kostantin Çavuş adlı Yunanlılar tarafından gerçekleştirilmiştir.¹⁵ Yunanlılar İkiz oğlu Emin ve Ali oğlu Mehmed'ten keçi ve tütün, Timur oğlu Ahmed Efendi'den 40, İmam Molla Hasan Efendi'den 25, Pardik Mustafa oğlu Halil Ağa'dan 82, Halil oğlu Hüseyin Ağa'dan 12, Hayroş Mehmed Ağa'dan 20, İkiz oğlu İbrahim Ağa'dan 15, Deli Hasan oğlu İbrahim Onbaşı'dan 30, Yunus Ahmed'ten 20, Usta Ahmed'ten 14, Usta Ali'den 10 lira gasp etmişlerdir.¹⁶ Malları gasp edilenlerden hayatta kalanlar ise İkiz oğlu İbrahim, Deli Hasan oğlu İbrahim, Yunus Ahmed, Usta Ahmed ve Usta Ali Ağa'dır.

Çiftlik¹⁷ köyünden, Kara İbrahim Ağa, Çolak Hüseyin, Hasan onbaşı, Elmas oğlu Ahmed, Mustafa Çavuş oğlu Hüseyin Ağa, Mustafa Çavuş oğlu Halil Onbaşı, Ahmed Kâhya oğlu, Beşir Ağa, Cinali Ağa, Kasap İbrahim Ağa adlı 10 Türk öldürülmüştür. Çiftlik köyündeki katliamı Kosrop

¹² GARF, fond 579, opis 1, delo 1657, s. 2-3.

¹³ GARF, fond 579, opis 1, delo 1657, s. 3.

¹⁴ GARF, fond 579, opis 1, delo 1657, s. 3.

¹⁵ GARF, fond 579, opis 1, delo 1657, s. 3-4.

¹⁶ GARF, fond 579, opis 1, delo 1657, s. 4.

¹⁷ Orjinal metinde 'Çiflik' olarak yazılmıştır (GARF, fond 579, opis 1, delo 1657, s. 4).

köyünden olan ve Ahtlar köyündeki Türkleri katleden Yunanlılar gerçekleştirmiştir. Öldürülen Türklerden 1.000, Hüseyin Ağa ve Halil Onbaşı'dan da 200 lira gasp edilmiştir. Ayrıca köyde bulunan Türklerin bütün malları çalınmıştır.¹⁸

Pedhor köyünden Mehmed Çavuş, Rüstem Efendi, Hafız Mustafa Efendi, İbrahim Çavuş oğlu Ali, Hüseyin oğlu Salih, Kuvanlık Ali oğlu Hüseyin, İnce Hüseyin oğlu Mustafa, Hamamcı Hasan, Feyzullah oğlu Mehmed, Karaali oğlu Salih Mehmed, Kahveci oğlu Salih Onbaşı, Rabıta Hasan ve İsmailcik oğlu Hüseyin adlı 14 Türk katledilmiştir. Katliamı Yunanlı bakkal Kiriako Mihail ve Yunan Rahip Anaki ve Miltiadi Maçopulo gerçekleştirmiştir. Katiller katliamı Boplan köyünden olan yandaşları ile gizlice anlaşarak yapmışlardır. Bahsedilen köyde Türklerden 1.500 lira gasp edilmiştir.¹⁹

Rahamli köyünden Hacı Ali Pehlivan, Tahir oğlu Hüseyin Ağa ve Ali oğlu Yusuf Ağa adlı üç Türk öldürülmüştür. Katliamı Yunan Nikola oğlu Hristo, Holo köyünden arkadaşı ile beraber gerçekleştirmiştir.²⁰

Sarılı köyünden, Hacı Hüseyin Efendi, Şevket Efendi, İsa Mehmed Ağa, Mehmed oğlu Hüseyin Çavuş, Parapan oğlu Hüseyin ve Zeynel Demir adlı altı Türk, Pedhor köyünden Yunanlı Kosta Vlaht ve Gavril Georgi Gramatik tarafından öldürülmüşlerdir. Hüseyin Ali, Salih Beşe İbrahim, Hüseyin, Ahmed Pehlivan oğlu Hüseyin ve İbrahim, Hacı Molla oğlu Ali Osman, Semerci Mehmed Ağa ve Rauf Bey'den toplam 1.000 baş keçi-koyun gasp edilmiştir.²¹

Dedebal köyünden Hasan Çavuş, Mamo İsmail, Ethem Ağa, İmam Molla Ahmed Efendi, Tahir oğlu Salih, Kara İbiş oğlu Ali, Çakal Mehmed ve Kabak Hasan adlı sekiz Türk katledilmiştir. Bu köyde katliamları gerçekleştirenler metropolitlik mensuplarından Bakkal Kiryako Mihail, Miltiadi Maçopulo, Boplan köyünden Rahip Yanaki'dir. Katledilenlerden toplam 1.000 lira gasb edilmiştir.²²

Diranlı köyünden Cambaz İbrahim Ağa, Veysel Ağa ve Kara İbrahim Ağa adlı üç Türk, Rahip Yanaki, Bakkal Kiryako Mihailo tarafından öldürülmüşlerdir. Katledilenlerden 3.000 lira gasb edilmiştir.²³

¹⁸ GARF, fond 579, opis 1, delo 1657, s. 4.

¹⁹ GARF, fond 579, opis 1, delo 1657, s. 5.

²⁰ GARF, fond 579, opis 1, delo 1657, s. 5.

²¹ GARF, fond 579, opis 1, delo 1657, s. 5-6.

²² GARF, fond 579, opis 1, delo 1657, s. 6.

²³ GARF, fond 579, opis 1, delo 1657, s. 6.

BİRİNCİ BALKAN SAVAŞI BAŞLARINDA MAKEDONYA'DA YUNAN MEZALİMİNİ GÖSTEREN
ÖRNEK BİR ARŞİV VESİKASI

Orfano köyünden muhtar Yusuf Ağa, Abdi oğlu Mehmed ve Yusuf Memiş adlı üç Türk Yunanlıların katiamından kurtulmak için Boplan köyüne kaçmıştır. Fakat Pravišta'dan Yunan papazı telefonla Boplan köyü papazı Yanaki'yi aramış ve Yusuf'u öldürmesi için emir vermiştir.²⁴ Yusuf Yunanlılar tarafından yakalanmış, papaz Yanaki tarafından elleri bağlanarak 'mezbahayı' andıran İsirli karakoluna gönderilmiştir. İsirli karakolunda Kasrop köyünden Gaytancı Argir Yusuf'u öldürmüş, Yunan kilisesini telefonla aramış ve katlin gerçekleştiğini haber vermiştir.²⁵

Boplan köyünden İmam Hafız Hüseyin Efendi, Emin Ağa, Yekta oğlu Kerim, Kovanlık oğlu Mustafa, İmam oğlu Ali, Yörük Hüseyin, Ahmed oğlu ve Havale oğlu Mustafa adlı sekiz Türk öldürülmüştür. Katliamı köyün papazı Yanaki'nin emirleri doğrultusunda Yunan kilisesi tarafından gönderilen Bakkal Kiryako Mihalyo gerçekleştirmiştir. Katillerin ölü sandıkları Onbaşı İmam Hasan hafif yaralı şekilde gece evine gizlice dönmüş, evinde dört ay gizlice tedavi gördükten sonra iyileşmiş ve katliamı anlatabilmiştir. Yunanlılar Boplan köyünde Türklerin yaklaşık 700-800 lirasını gasp etmişlerdir.²⁶

Karyan köyünden İspanak Ali Ağa, Şemseddin Ağa, Çoban Osman ve Selim Mustafa Ağa adlı dört Türk katledilmiştir. Bu katliamı da papaz Yanaki'nin emirleri doğrultusunda Yunan kilisesi tarafından gönderilen Bakkal Kiryako Mihalyo gerçekleştirmiştir. Katledilenlerden 500 lira gasp edilmiştir.²⁷

Lefter kasabasından Arap İbrahim Ağa, Karadani oğlu Mustafa Ağa, Arnavut Avuş Ağa ve eşi Emine Hatun adlı dört Türk katledilmiştir. Katliamı Leonid ve Aristotel Roşaman, Mihailu Şerü gerçekleştirmiştir. 50 sene önce Müslümanlığı kabul eden Emine, eşi Arnavut Avuş ile birlikte Yunanlılar tarafından tekrar Hristiyan olmaları için Pravište'ye götürülmüş ama Türk kalmak isteyince Yunanlılar Emine'yi Bulgar haydutu Bayçev'e göndermişlerdir. Haydut Bayçev Emine'yi 'inancına karışılmayacak' emriyle serbest bırakmıştır. Emine Lefter'e döndüğü zaman Yunanlılar onu parça parça kesmişlerdir. Lefter'den Hüseyin Efendi Yunanlıların ihbarı üzerine Nuzla manastırındaki rahipler tarafından 15 gün boyunca tutuklu kalmıştır. Manastırındaki rahipler Zülfikâr köyündeki İbrahim oğlu Mustafa'dan 2.000 lira gasp etmiştir.²⁸

²⁴ GARF, fond 579, opis 1, delo 1657, s. 6-7.

²⁵ GARF, fond 579, opis 1, delo 1657, s. 7.

²⁶ GARF, fond 579, opis 1, delo 1657, s. 7-8.

²⁷ GARF, fond 579, opis 1, delo 1657, s. 8.

²⁸ GARF, fond 579, opis 1, delo 1657, s. 8.

Koçkar köyünden Musa Kâhya oğlu Ahmed ve Topal Ömer oğlu Mehmed Kâhya adlı iki Türk, Drazneliyski'li Yunan Dimitri Aşık ve arkadaşı tarafından öldürülmüşlerdir. Yunanlılar Türk köylülerden 1.000 keçi ve 1.000 lira gasp etmişlerdir.²⁹

Kale Çiftlik'ten³⁰ Havale Mustan Ağa, Havale Osman Ağa, Mehmed (uşak), Abdullah (uşak) ve Yusuf (uşak) adlı beş Türk, Lefter Kasabası katliamını gerçekleştiren Yunanlılar öldürülmüşlerdir. Çiftlikte bulunan bütün kilerler rahipler tarafından yağmalanıp Nuzla manastırına götürülmüştür.³¹

Devekiran'da Deli İbrahim oğlu Molla Bey, Ahmed oğlu Yusuf, İmam Molla Hasan Efendi ve Mustafa oğlu İdris adlı dört Türk, Pravišta köyünden arabacı Gligor, Pano Marin, Koço Papa, Tema Temistokli ve Nikola Hahalo tarafından öldürülmüşlerdir. Katiller öldürdükleri Türklerden 500 lira gasp etmişlerdir.³²

Drinovo köyünden Hüseyin Pehlivan oğlu Ahmed Ağa ve Kasap İbrahim Ağa, Praviştadan Yunanlı Nikola Hahalo, Pano Marin ve Aştimino Nikolay tarafından öldürülmüşlerdir.³³

Osmanlı köyünden Hacı Ömer Efendi, Ali Osman Efendi, Mehmed Ali Efendi, Halil Kahya, Hüseyin Pehlivan ve İsmail Ağa adlı altı Türk, Holo köyünden Yunanlı Kör Vasili oğlu Parasko, Droger oğlu Georgi, Georgi Damarşin Nikola, Çolak Soğancı, Toma oğlu, Rina oğlu ve Bekçi Anasto tarafından öldürülmüşlerdir. Türkler Osmanlı köyünden Holo köyüne götürülerek katledilmişlerdir. Ali Osman'dan 10, köylünün tamamından da toplam 1.500 lira gasp edilmiştir.³⁴

Samakol köyünden İmam Mustafa Efendi, Muhacir Ramazan Ağa, Çıracı Mustafa Ağa, Kadı Mustafa Ağa, Çancı Mustafa Ağa, Plaki Molla Hasan Efendi, Gogo Hüseyin Ağa, Çıracı İsmail Ağa, İbrahim Pehlivan, Peşerali Molla Hüseyin, Şaban Ağa, Hacı Ramazan, Memiş Mustafa, Yahya Mustafa Oğlu Mehmed Pehlivan, Çolak Mustafa Efendi, Öğretmen Kasım Efendi, Alemdar Mehmed Ali Ağa, Şingir Ahmed Pehlivan, Güdük Hüseyin Ağa ve Ali Çavuş Ahmed oğlu Mehmed Ağa adlı 21 kişi katledilmiştir.³⁵ Yunan Papaz Miltiadi Maçopulo'nun emriyle kilise çalışanları tarafından Türkler

²⁹ GARF, fond 579, opis 1, delo 1657, s. 9.

³⁰ Orjinal metinde 'Çiflik' olarak yazılmıştır (GARF, 579.1.1657, s. 9).

³¹ GARF, fond 579, opis 1, delo 1657, s. 9.

³² GARF, fond 579, opis 1, delo 1657, s. 9.

³³ GARF, fond 579, opis 1, delo 1657, s. 9.

³⁴ GARF, 579.1.1657, s. 10.

³⁵ GARF, 579.1.1657, s. 10-11.

BİRİNCİ BALKAN SAVAŞI BAŞLARINDA MAKEDONYA'DA YUNAN MEZALİMİNİ GÖSTEREN
ÖRNEK BİR ARŞİV VESİKASI

evlerinden tek tek alınmışlar, Leonida, Topal Mariana'nın oğulları, Pendeli Nikola'nın oğulları, Papaz Şeryani'nin kardeşi ve Zahari'nin oğulları tarafından Kasrop köyünün uçurumunda en acımasız şekilde katledilmişlerdir. Katledilenlerden 500 lira gasp edilmiştir. İmam Mustafa'nın mağazasından 500 lira değerinde eşya gasb eden Yunanlılar mağazayı mühürlemişlerdir. Bulgar görevlileri köye geldiklerinde mühürlenmiş mağazayı açmışlar ve Yunanlıların talanından geriye kalan az miktardaki malı ölünün akrabalarına vermişlerdir.³⁶

Yunan Aristotel Roşamani tehditle bu köyden kilosu 10 kuruş olan tütünü 2,5-3 kuruştan almıştır. Yukarıda bahsedilen Maçopulo ise hayatta kalabilmeleri karşılığında birçok Türkten büyük rüşvetler almıştır. Hacı Behram, Buz İbrahim, Hacı Mustafa, Hatib Hüseyin ve İmam Ali Efendi'nin para karşılığı canları bağışlanmıştır. Yunanlılar tarafından birkaç defa yağmalanan bu köyün zararı 6.000-7.000 lira civarındadır.³⁷

Çanaklı köyünden Mehmed oğlu Yusuf ve Kara Mustafa Mehmed adlı iki Türk katledilmiştir. Katliamı Holo köyünden Nikola ve Pravišta köyünden Şterio İoyanu Kasabruka yapmıştır. Öldürülen Yusuf'un 200 keçi ve koyunu, tütünü, bir tane muskâ ve tüm ev eşyaları gasp edilmiştir.³⁸

Mişiyân köyünden Ali Bey zade Emin Bey, İmam Hafız Abdülvahid Bey, Hüseyin Avni Efendi zade, Hoca Behran Efendi, Nalbant Haki Efendi oğlu Hacı Salih, Hacı Hasan Efendi oğlu Hacı Salih, Hacı Ahmed Efendi oğlu Hacı Hüseyin, Hacı İsmail Efendi oğlu Dilsiz Halil, Cavit Efendi oğlu Hafız Mehmed, Molla Hasan Efendi oğlu Hüseyin, Hoca Haki Efendi oğlu Sofu Hoca Mehmed Efendi, Mustafa Efendi oğlu Demir, Yörük Salih oğlu Ali, Helvacı Mustafa Ağa, İbrahim Efendi oğlu Zeynel, Arab Mehmed, Çömlekçi Mustafa, Muhittin oğlu Ferhat, Tosun Mehmed, Emin Ağa oğlu Halil, Odun (Daska) Ali, Osman Çavuş oğlu Hasan, Katırcı İbrahim, Bekçi Hüseyin ve Çayağzı Çumruk Kolcu Ferhat Efendi adlı 25 Türk katledilmiştir.³⁹

Mişiyân köyündeki mezalim Kasrop köyündeki gibi, Yunan metropolitenin emriyle bakkal Kiryako Mihail ve Boplan köyü Papazı Yanaki önderliğinde gerçekleştirilmiştir. Katliama Mişiyân köyünden katılan Rumlar ise Konstantin, Kosta Semerci, Dimitri Yanaki, Hlivar, Hiristo Anastasi, Papaz Şeryani, Vodenıçar, Atanas Vlah Georgi, Dimitri Zafiri ve Aygir Gaytancı'dır. Katledilenlerden 3.000 lira gasp edilmiştir. Katliama Yunan kilisesinin emriyle ve Boplan köyünden Yanakinin emri altındaki

³⁶ GARF, fond 579, opis 1, delo 1657, s. 11.

³⁷ GARF, fond 579, opis 1, delo 1657, s. 11.

³⁸ GARF, fond 579, opis 1, delo 1657, s. 11.

³⁹ GARF, fond 579, opis 1, delo 1657, s. 11-12.

bakkal Kiriako Mihailuyla birlikte öğretmen Konstantin, Kosta Semerci, Dimitri Yanaki, Ekmekçi Hristo Anastasiu, Değirmenci Şterin Papa, Anastas, Ulah Georgi, Dimitri Zafiri ve Mişiyen köyünden Argir Gaytancı da katılmıştır. Katledilenlerden 2.000 lirası gasp edilmiştir.⁴⁰

Esirli köyünden Pangalı Hüseyin oğlu İbrahim Efendi, Ali oğlu İsmail, Hüseyin Amca oğlu Hasan, Muhtar Ali oğlu Ahmed, Kasap oğlu Mehmed, Ahmed Çavuş oğlu İbrahim, Deli Mehmed oğlu İbrahim Çavuş, Hasan Ağa oğlu Mehmed Ali, İdris İbrahim, Hatip Molla Veli Efendi, Sandukçı Halil, Osman Çavuş, Salih oğlu Hasan, Hüseyin oğlu Mustafa, Osman Kahya oğlu Behram, Salih oğlu Hasan, Alemdar oğlu Mustafa, Hüseyin Ağa Mustafa, Ali oğlu Mustafa adlı 19 kişi katledilmişlerdir.⁴¹ Katliamı Kasrop köyünden Gaytancı Aygir, Bakkal Yango Nikola ve oğlu Dimitri, Usta Sarhoş Georgi, Leonid Todori Georgi, Naşo Kiryako Ayaklı, Andrey Konstantin Çavuş, Nalbant Yanaki, Kara Çoban Vasiliy, Nikola Aleksandr, Georgi ve Nikola Mihal, Naşu Petru yapmıştır. Katiller isimleri zikredilenleri Kasropski uçurumu kenarına götürmüş, üzerlerinde bulunan 500 lirayı gasp ettikten sonra hepsini uçurumdan aşağı dereye atmışlardır. Katledilenlerin cansız bedenlerinin, katliamdan aylar geçmesine rağmen köyün yakınlarındaki derenin taşları altında bulunduğu dile getirilmiştir.⁴²

Koçan köyünden Yunan kilisesi görevlisi Bermanos ve Yunan Papaz Nikola'nın kışkırtmaları sonucu köyün muhtarı Mehmed Ağa katledilmiştir.⁴³

Pravişa şehrinden Kaymakam sekreteri Şevki Efendi oğlu Osman, Hüseyin oğlu Karcı Ramazan, Süleyman oğlu Ali, Emine Hatun İbrahim, Karcı zade Osman oğlu Hüseyin, Bekçi Zinel, Kahveci Demir, Prizrenli Tahir, Gümrük memuru Tahir Efendi, Halim Kâhya adlı 10 Türk katledilmiştir. Bulgar haydutları Pravişa kasabasını aldıkları zaman Voyvoda Baçev bu kasabanın başkanı olmuş. Yunan haydutları Nikola Hahalu, arabacı Gligor, Toma Temistokli ve Pano Marin Bulgar haydutlarına yardım etmişlerdir. Ne zaman bir olay bir katliam gerçekleşse aynı gece Yunan okulunun öğrencileri belediye binasının bahçesine giderek Yunan milli marşını söylemişlerdir.⁴⁴

Yunanlılar savaş şartlarını da fırsat bilerek bilhassa Türkleri cezalandırmak sözde gerekçeler üretir olmuşlardır. Bunun en açık örneği

⁴⁰ GARF, fond 579, opis 1, delo 1657, s. 12.

⁴¹ GARF, fond 579, opis 1, delo 1657, s. 13.

⁴² GARF, fond 579, opis 1, delo 1657, s. 13.

⁴³ GARF, fond 579, opis 1, delo 1657, s. 14.

⁴⁴ GARF, fond 579, opis 1, delo 1657, s. 14-15.

BİRİNCİ BALKAN SAVAŞI BAŞLARINDA MAKEDONYA'DA YUNAN MEZALİMİNİ GÖSTEREN
ÖRNEK BİR ARŞİV VESİKASI

Praviša şehrinde görülmüştür. Yunan papaz Nikola ve Yunan Kostaki Faniço, Kostaki Likidi, Anastas Nikola, Dimitri Aleksandır, Panayotaki Kara Georgi, Doktor Georgi, Vasil Papa Aristidi, Eczacı Yanko Petridi, Kasaba doktoru Angeli, Bakkal Kiriaku ve Nikola Patrıdu bir komisyon oluşturmuşlardır. Bu komisyon Yunan kilisesi tarafından onaylanan ölüm cezalarını gerçekleştirmekteydi. Verilen ölüm cezalarını ise bazı durumlarda Bulgar Voyvoda Bayçev uygulamaktaydı. Bu komisyon Yunan kilisesinin emri altındaki Yunanlılardan oluşuyor ve tüm Yunan köylerine emir veriyordu.⁴⁵ Praviša şehrindeki 20.000 Türkten geriye sadece 13.000'i kalmıştır. 7.000 Türkün akıbeti ise incelenen bu raporda gizlidir.

Türk jandarma kumandanı Süleyman Efendi'nin İstanbul Unkapanı Hacı-Kadın mahallesinde yaşayan kızı Kâzime Hanım bir gece Bulgar kumandanı Petro'nun ricası ile Yunan kilisesi tarafından "dinini değiştirmek" amacı ile çağrılmıştır. Oysa amaç bir Türk'ün daha katledilmesiydi. Bulgar Voyvodası Bayçev Yunan kilisesinin oyununu öğrenir öğrenmez kiliseye giderek kızı kurtarmış ve ailesine geri vermiştir. Bulgar kumandan Bayçev, Yunanlıların kirli oyununu engellemiş, masum Türk kızının bir hiç uğruna katledilmesine razı gelmemiştir. Bayçev Türk kızına birkaç gün sonra pasaport çıkartarak, onu İstanbul'a göndemiştir.⁴⁶

Bayçev başkanlığında hiçbir cami ve kilise yıkılmamış ayrıca Müslüman halkın inancına dokunulmamıştı. Pravišta'da ve civarında Bulgar askeri, haydutu ve subayı Türk halkına dokunmamışlardır. Nikşan köyünden Yunan papaz Yanaki ve Palihor'dan Yunan antikacı Apostol Yunan Piskoposu'nun sağ ve sol kollarıydılar. Katliamlar Yunan Piskoposu'nun emri ile gerçekleştirilmiştir.⁴⁷ Bulgar halkı birçok şahit eşliğinde ölümler üzerinde inceleme yapmış ve Yunanlıların katliamını ispatlamıştır. Katliamlar kasabadaki Kadık-Başı ve Kaynarca deresi civarında yapılmıştır.⁴⁸

Sonuç: GARF'ta bir tesadüf eseri bulunan belge, Balkan Savaşları sırasında Balkan coğrafyasında sadece ufak bir yerleşim yerinde yapılan katliamları göstermektedir. Belge, Balkan coğrafyasının tamamında yapılan mezalimin açık bir kanıtıdır. Yunanlılar genelde komşuları olan Türkleri değil, farklı köylerdeki Türkleri öldürmüşlerdir. Katliam yapılırken ilk önce dini liderler ortadan kaldırılmaya gayret gösterilmiştir. Yunanlılar genelde zengin Türk köylerinde gasp gerçekleştirmişlerdir. Zengin Türkler ise aşırı meblağda para vererek hayatlarını zor kurtarmışlardır.

⁴⁵ GARF, fond 579, opis 1, delo 1657, s. 15.

⁴⁶ GARF, fond 579, opis 1, delo 1657, s. 15.

⁴⁷ GARF, fond 579, opis 1, delo 1657, s. 15-16.

⁴⁸ GARF, fond 579, opis 1, delo 1657, s. 16.

Burada dikkat çeken bir husus ise Bulgar çetelerinden bahsederken oldukça yumuşak bir tavır takınılmasıdır. Kanaatimizce bunun sebebi rapor kaleme alınırken Bulgar çetelerinin bölgede hâkim unsur olması, bundan dolayı da Müslüman heyetin bu çetelerden tedirgin olmalarıdır. Çünkü Balkan Savaşları'nda sivil kayıplar için oluşturulan *Carnegie Raporu*'nda da görüldüğü gibi Türkler, Avrupalı gözlemcilerle konuşurken tercüman Bulgar ise Rumların, Yunan ise Bulgarların yaptıkları zulümlerden bahsetmek zorunda kalıyorlardı.⁴⁹

Katliamı gerçekleştirenler güvenlik güçleri tarafından yakalanmamış, yakalanan bir iki suçluya ise gereken önem verilmeden yapılan mahkemeler tarafından çok az ceza verilmiştir.⁵⁰

KAYNAKÇA

Kaynak ve Araştırma Eserleri

- Abdullah Paşa, *1328 Balkan Harbi'nde Şark Ordusu Kumandanı Abdullah Paşa'nın Hatıratı*, İstanbul 1336.
- Alp, İlker, *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi 1878-1989*, Ankara 1990.
- Andonyan, Aram, *Balkan Savaşı*, (terc. Zaven Biberyan), İstanbul 2002.
- Balkan Harbi: 1912-13 Harbin Sebepleri Askeri Hazırlıklar ve Osmanlı Devleti'nin Harbe Girişi*, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, Ankara 1970.
- Borba balkanskih slavyan za svobodu*, Moskova 1913; *Balkanskaya Voyna 1912-1913 gg.*, Moskova 1914.
- Carnegie Endowment for International Peace division of intercourse and education Publication No. 4. Report of the International Commission to inquire into the Causes and Conduct of the Balkan Wars*, Washington 1914.
- Dukşinskiy, E., *Balkanskiy orlu*, Grodna 1913.
- E., *Balkan Harbinde Neden Münhezim Olduk*, İstanbul 1329.
- Geşov, İ. E., *Balkanskiy soyuz*, Petrograd 1915.
- Hall, Richard C., *Balkan Savaşları 1912-1913 I. Dünya Savaşı'nın Provası*, (terc. M. Tanju Akad), İstanbul 2003.
- Hochwächter, Gustav von, *Balkan Savaşı Günlüğü "Türklerle Cephe"*, (terc. Sumru Toydemir), İstanbul 2008.
- Jebokritskiy, V. A., *Bolgariya vo vremya balkanskih voyn 1912-1913 gg.*, Kiev 1961.
- K gryaduşey borbe na balkanskom poluostrove*, Odessa 1909.
- Lavrov, P. A., *Balkanskiy soyuz*, Serbiya-Peterburg 1913.

⁴⁹ Bu konuda daha fazla bilgi için, *Carnegie Endowment for International Peace division of intercourse and education Publication No. 4. Report of the International Commission to inquire into the Causes and Conduct of the Balkan Wars*, Washington 1914.

⁵⁰ GARF, fond 579, opis 1, delo 1657, s. 13.

BİRİNCİ BALKAN SAVAŞI BAŞLARINDA MAKEDONYA'DA YUNAN MEZALİMİNİ GÖSTEREN
ÖRNEK BİR ARŞİV VESİKASI

- _____, *Balkanskiy soyuz i perejivaemiy im krisiz*, Petrozavodsk 1914.
- Lauzanne, Stéphane, *Uçurumun Kenarındaki Türkiye I. Balkan Savaşı ve Çekilen Acılar*, (çev. Teoman Tunçdoğan), İstanbul 2005.
- Mahmud Muhtar Paşa, *Balkan Harbi: Üçüncü Kolordu'nun ve İkinci Doğu Ordusu'nun Muharebeleri*, İstanbul 1935.
- Manastırlı Rıfat Bey, *93 Harbi Faciası*, (haz. Tahsin Yıldırım), İstanbul 2010.
- McCarthy, Justin, *Ölüm ve Sürgün*, (terc. Bilge Umar), İstanbul 1998.
- Selanikli Bahri, *Esbab-ı Felaketimizin Orduya İsabet Eden Hisse-i Mesuliyetinden: Balkan Harbinde Garb Ordusu*, İstanbul 1331.
- Şimşir, Bilal N. *Rumeli'den Türk Göçleri*, Cilt I-II, Ankara 1968-1970.
- Tomilov, P., *Vvedenie v istoriyu pervoy balkanskoy voynı 1912-1913 gg.*, Petrograd 1917.
- Troçki, Leon, *Balkan Savaşları*, (terc. Tansel Güney), İstanbul 1995.
- Yaşenko, A., *Russkie interesi v Maloy Azii*, Moskova 1916.
- Zamacı, Ayşe, "Birinci Balkan Harbi'nde Edirne Semalarında Bulgar Tayyare ve Balonları", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 1 Sayı 2, s. 199-225.
- Zeki Paşa, *1912 Balkan Harbine Ait Hatıratım*, Dersaadet 1337.

Arşiv Belgesi

GARF, fond 579, opis 1, delo 1657.

- 43 -

Кол-во листов	Отметка	Делопр. издольственный №	ЗАГОЛОВОК ЕДИНИЦЫ ХРАНЕНИЯ	Дата нач. и окончания (крайние даты)	Кол-во листов	Отметка
		1657	Список ^{марок} лиц, убитых ^{германцами} турками и пострадавших от их действий в Болгарской части Македонии и др. местах.	24 октябрь 1912 г.	16	
		1658	Показания Бориса Мончева о гибели болгарского гарнизона в Дви-вляч, записанные П.Н. Милковым.	1912 г.	2	
		1659	Сообщения о сербских бесчинствах в Тиквешно.	1912 г.	3	
		1660	Конспект лекций П.Н. Милкова "Война и мир на Балканах"	1912 г. м. Радва 1913 г.	2	
		1661	Автограф записей П.Н. Милкова показавшей славянских учителей, пострадавших в болгарско-турецкую войну.	1912 г.	2	

Ek-1: 1657 numaralı belgenin dosyada yazılı özeti.